

Alguns indicis més dela catalanitat de Colom i de membres del primer viatge.

Aquest article pretén posar de manifest alguns detalls dels documents i cròniques que ens han arribat sobre el descobriment d'Amèrica i que permeten recolzar la hipòtesi de la catalanitat de Colom i d'almenys una part dels mariners que l'acompanyaren en el primer viatge de descobriment. Dels indicis discutits, el primer fa referència a un topònim i és independent de la resta de l'article. L'he inclòs aquí per tal com em sembla un dels topònims d'arrel més clarament catalana i no l'he vist documentat amb anterioritat enlloc. El segon indicati tampoc l'he trobat documentat, mentre que la resta de dades aportades per complementar-lo seran ja conegudes pels iniciats en el tema. En cap moment pretenc donar per demostrada la hipòtesi, entre d'altres coses perquè això requeriria una explicació exhaustiva de multitud d'altres indicis i alhora perquè requeriria rebatre totes les dades que hi ha en contra, cosa que està molt lluny de l'objectiu d'aquest article. Tanmateix, tant les dades discutides com el raonament deductiu que les lliga sí que crec que poden formar part d'un recull de proves en suport de la tesi catalana.

Començant per la toponímia americana, en el segon viatge a Amèrica trobem documentat un riu gran de l'illa d'Haití que desembocava prop de la fortalesa de la Isabela, fundada i batejada en aquest viatge pel mateix Colom. El nom donat al riu és el de Bajibonico¹. Com que sabem que era Colom el que donava nom a les illes i accidents orogràfics podem donar per segur que el nom del riu el va posar ell. Més endavant ja se li dirà Bajobonico que és el nom amb què és conegut avui dia. En la forma primitiva "Bajibonico" s'hi intueix clarament una traducció de la forma catalana "baix i bonic". El canvi de la x per la j és el canvi natural en l'adaptació fonètica al castellà, i així mateix l'afegit de la o final.

El segon indicati a comentar el trobem en el "Diari de bord" de Colom i resulta d'allò més interessant. Abans d'exposar el seu contingut, però, cal fer esment de amb quin tipus de document ens trobem. El diari original de Colom ha desaparegut. El que ens ha pervingut són còpies de l'original on molts fragments han estat resumits, d'altres podem deduir que suprimits i d'altres són atribuïts al descobridor perquè així consta en el text o perquè parla en primera persona. Aquestes còpies són bàsicament dues, molt semblants, però bé que amb algunes diferències significatives. Una és troba a la Biblioteca Nacional de Madrid i l'altra és la continguda en el llibre "Historia General de las Indias" de fra Bartolomé de las Casas o Casaus. Cap d'aquestes còpies no va ser publicada en la seva època. La "Historia General de las Indias" restà inèdita fins al segle XIX. El seu mateix autor, conscient del seu contingut polític, la deixà en dipòsit al convent on s'estava amb les instruccions de què no fós publicada fins que fossin temps propicis. Segons diu en Jordi Bilbeny, "per la Reial Ordre de 3 de novembre de 1571, al cap de cinc anys de la seva mort, el manuscrit original d'aquesta obra, a petició d'En Juan de Ovando, fou manllevat del monestir i dut a Madrid, i posat sota la custòdia del censor del Consell d'Índies, En Juan López de Velasco, fins al 1597. En aquest mateix any fou tramès al secretari Juan de Ibarra que, alhora, el va posar a disposició de l'Antonio de Herrera, recentment nomenat Cronista Major"². Tenim per tant la sospita fonamentada que el llibre va ser censurat.

Amb aquests antecedents, vegem el que diu el diari corresponent al dia 6 d'agost (versió de las Casas):

Lunes 6 de agosto.- Saltó o desencajóse el gobernador a la carabela Pinta, donde iba Martín Alonso Pinzón, a lo que se creyó y sospechó por industria de un Gomes Rascón y Cristobal Quintero, cuya era la carabela, porque le pesaba ir aquel viaje; y dice el Almirante que antes que partiese habían hallado en ciertos deveves y grisquetas, como dicen, a los dichos. [...]

Tenim aquí que la última frase és una frase atribuïda directament a Colom per tal com comença amb "dice el Almirante". En ella ens parla d'uns avalots o aldarulls que s'havien produït abans d'embarcar-se i ho fa tot utilitzant l'expressió "ciertos deveves y grisquetas". Ara bé, si mirem al diccionari Alcover-Moll, podem trobar la paraula molt semblant de "devessell o devevesei", que en la seva segona acepció diu:

Devessell o Devevesei: 2. Trull, gran soroll que fan moltes persones o animals cridant, cantant o movent-se veloçment (Sóller, Estellencs, Campos, Santanyí, Vilafr. de B., Eiv.) Cast: alboroto, algarabía. [...] Etim: de devessall.

Tenim doncs una paraula d'arrel inequívocament catalana ("devessall" ve de "vessar") que té una acepció sinònima en castellà de "alboroto", que és precisament el que podem deduir que té en el text. És particularment interessant que amb aquest significat el documenta exclusivament a Mallorca i a Eivissa. Ara bé, si pensem en termes dels finals del segle XV, podem pensar que si era llavors una paraula emprada

¹ Vegueu: Mª Montserrat León Guerrero: "El segundo viaje colombino"; Tesis de doctorado; Universidad de Valladolid; 2000; pàg. 243. Es pot trobar on-line a <http://www.cervantesvirtual.com/FichaObra.html?Ref=7779&ext=pdf>. No diu en quina crònica o mapa surt documentat per primer cop el nom de Bajibonico tot i que sembla que podria ser en una carta del metge Chanca.

² Jordi Bilbeny: "Brevíssima relació de la destrucció de la Història"; Els llibres del Set-Ciències, Arenys de Mar, 1998

a les Illes, ho podia ser també del lloc d'on varen venir els seus pobladors catalans el segle XIII, que en bona part eren de la costa catalana. Aquest darrer punt el podem saber pel parlar salat (ús dels articles es, sa, se, ses) tan propi de les balears i que també es trobava en la costa septentrional catalana.

La paraula “grisquetas” com a derivada de “gresca” sí que pot ser castellana, però tant o més catalana. De fet, això mateix ens diu tota una autoritat en lingüística com en Joan Coromines en el seu “Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana”, on escriu:

Gresca: “gatzara”, “esvalot”, antigament, gresca, nom de cert joc antic afectat per esvalots, baralles i prohibicions. Del llatí “graecisca”, femení de “graeciscus”, a causa de la fama de llicenciosos que tingueren els grecs [...]. 1ª doc: gresca, fí s. XIII; gresca, 1361; en castellà, 1605, manllevat del català, [...]

De fet, doncs, aquesta aparició de “grisquetas” en un text castellà seria anterior a la primera documentació que ens dona en Coromines. En qualsevol cas, el que sí que resulta clar és que el diminutiu emprat (-etas) és fonèticament equivalent al català -etes on la segona “e” és una vocal neutra i per tant passa a una “a” en l’adaptació fonètica al castellà, mentre que si fós un diminutiu castellà el sufix seria “-itas”.

El “como dicen” final, mereix un comentari a part ja que de la seva interpretació en podem treure coses de llarg abast. En primer lloc, aquest afegit denota que aquest és el llenguatge de la gent que ha vist els “deveses y grisquetas” i li ha comunicat a Colom. Colom ho transcriu amb aquestes mateixes paraules i hi afegeix el “como dicen” final per a remarcar que aquesta és una expressió genuïna dels seus interlocutors. També ho pot fer per deixar clar que aquest és un llenguatge vulgar emprat pels mariners. (Podem pensar en la paraula castellana “follones” com a sinònim dels “deveses”. Aquest fet sembla corroborar-ho l’Alcover-Moll tot donant també una acepció de “devessell o devessei” emprat en el sentit de “diarrea”). Si acceptem doncs, que varen sortir de Palos, i per tant que allí és on es varen produir els aldarulls, la conclusió que en podem treure aquí és que si els que van veure els aldarulls eren catalans, és que havien de ser mariners que van participar en el viatge. I si li van comunicar a Colom el que van veure fent servir paraules catalanes, és ben natural pensar que Colom parlava català.

Tanmateix, això no és tot. En un altre fragment del diari, Colom fa una de les afirmacions més sorprenents i més menystingudes sobre els seus orígens. Tot just després d’haver encallat la seva nau Santa Maria en terres de l’illa la Espanyola (Haití), trobem les següents afirmacions:

26 de diciembre: [...] Todo esto dice el Almirante. Y añade más para mostrar que fue gran ventura y determinada voluntad de Dios que la nao allí encallase porque dejase allí gente, que si no fuera por la traición del maestro y de la gente, que eran todos o los más de su tierra, de no querer echar el ancla por popa para sacar la nao, como el Almirante los mandaba, la nao se salvara, y así no pudiera saberse la tierra (dice él) como se supo aquellos días que allí estuvo, y adelante por los que allí entendía dejar, porque él iba siempre con intención de descubrir y no parar en parte más de un día si no era por falta de los vientos, porque la nao diz que era muy pesada y no para el oficio de descubrir. Y llevar tal nao diz que causaron los de Palos, que no cumplieron con el Rey y la Reina lo que le habían prometido: dar navíos convenientes para aquella jornada, y no lo hicieron. [...]

D’aquest paràgraf, sobresurt de la resta la frase on parla “del maestro y de la gente, que eran todos o los más de su tierra”. Aquesta afirmació per sí sola ja desmenteix un dels tòpics més extesos de la literatura colombina: el que diu que l’Almirant amagava els seus orígens. En aquest cas, no té inconvenient a revelar-nos que ell i la quasi totalitat de la tripulació del seu vaixell vénen de la mateixa terra. Ara bé, quina era aquesta terra? Segons la teoria més acceptada sobre el seu origen i d’acord amb la majoria dels cronistes de l’època, aquesta terra era Gènova (o Ligúria en un sentit més ampli); però mai s’ha dit que entre els mariners del primer viatge hi anessin italians. D’altra banda, en el mateix fragment esmentat podem llegir clarament que la nao era de Palos (per d’altres punts del diari sabem que es refereix al Palos andalús). Cal suposar per tant que els mariners també ho eren, però mai no s’ha dit que Colom fós de Palos o, més genèricament, andalús. Hem d’acusar Colom un altre cop de mentider? No si considerem aquest passatge a la llum de l’anàlitzat anteriorment. Una explicació que lliga ambdós és que la majoria dels mariners de la Santa Maria eren de territoris de parla catalana, més concretament de les Illes o de Catalunya, i que per tant també ho era en Colom. Res de tot això, val a dir-ho, surt en el diari. Ans el contrari: deixa clar que els tres vaixells són armats a Palos de la Frontera. El mateix podem dir de la resta de la documentació que trobem en els Pleits Colombins i d’altres llocs.

Les pistes sobre l’origen del descobridor que podem llegir entre línies encara es poden complementar amb una expressió que consta en un memorial seu dirigit als Reis Catòlics escrit a la ciutat tot just fundada de la Isabela, a data de 30 de gener de 1494, que comença:

Lo que vos, Antonio de Torres, capitán de la nao Marigalante e alcaide de la ciudad Isabela, habéis de decir e suplicar de mi parte al Rey e la Reina Nuestros Señores es lo siguiente: Primeramente, dadas las cartas de creencia que lleváis de mí para Sus Altezas, besaréis por mí sus reales pies e manos, e me encomendaréis en Sus Altezas como a Rey e Reina mis Señores naturales, en cuyo servicio yo deseo fenecer mis días,[...].

La transcendència de les paraules “mis Señores naturales” no pot ser defugida. Es tracta d’una fórmula legal ben establerta en la època, com ho podem comprovar en una Reial Provisió de 30 de març de 1493 expedida pels mateixos Reis Catòlics a Barcelona, que adrecen

“a todos los conçejos corregidores asistentes alcaldes alguaciles veynte e quatro regidores cavalleros escuderos oficiales e omes buenos de todas e quales quier çibdades e villas e logares de los nuestros reynos e señorios e otras quales quier personas nuestros subditos naturales e non naturales a quien lo de yuso en esta nuestra carta contenido atañe [...]

Aquí l’expressió “nuestros subditos naturales” és la complementària de la de “mis Señores naturales” i només pot indicar aquells que ho són per naixença, és a dir, aquells que són a la vegada fills d’altres súbdits.

Aquest és, per tant, Colom segons les seves pròpies paraules. Si a més a més, sabem que Colom surt com a estranger a Castella en unes anotacions en els llibres comptables surten uns pagaments fets a “Xprobal de Colomo extranjero” per ordre del Contador Mayor de Castilla, Alonso de Quintanilla, i tenim constància de la carta de naturalització a Castella i Lleó del seu germà Diego per tal de poder obtenir beneficis eclesiàstics i càrrecs en aquells regnes, hem de concloure que els seus pares deuriem ser d’algun regne altre dels de Castella i Lleó. Això ens du a concloure altra vegada que Colom havia de ser natural d’algun dels regnes de la corona catalano-aragonesa.

Els indicis esmentats fins aquí són només alguns del reguitzell amb que podríem anar comentant tot el text del Diari de Bord i la toponímia colombina, i que denoten paraules i expressions d’origen català d’una banda, i falsedats i contradiccions d’una altra. Aquest seria un exercici prou aclaridor, però que s’escapa per molt de l’objectiu d’aquest article.

Arribats aquí, hem de triar entre creure’ns o bé que tot plegat són un munt de casualitats i errors, a més d’haver de tòrcer la interpretació natural de les paraules, o bé hem de creure’ns que hi ha hagut un intent deliberat i organitzat d’amagar la veritat. En definitiva, una censura. Aquesta opció, això sí, ha d’explicar qui va estar en condicions de fer-ho, amb quins mitjans, en quina oportunitat i amb quina finalitat. I això no només pel que fa al Diari de Bord, sinó totes les altres cròniques i documents que venen a corroborar-lo.

Josep Galceran